

PRO STŘEDNÍ ŠKOLY

Nová

ČÍTANKA II. K LITERATUŘE V KOSTCE

ROMANTISMUS / REALISMUS

Jana Chrásťecká

FRAGMENT

Nová čítanka II. k Literatuře v kostce pro SŠ

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.fragment.cz
www.albatrosmedia.cz

FRAGMENT

Jana Chrástecká
Nová čítanka II. k Literatuře v kostce pro SŠ – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2019

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

OBSAH

NÁRODNÍ OBROZENÍ

3. etapa národního obrození

Karel Hynek Mácha	7
📖 Máj	7
📖 Marinka	12
Karel Jaromír Erben	15
📖 Kytice	15
Josef Kajetán Tyl	20
📖 Fidlovačka aneb Žádny hněv a žádná rvačka	20
📖 Strakonický dudák aneb Hody divých žen	24

4. etapa národního obrození

Karel Havlíček Borovský	27
📖 Tyrolské elegie	27
📖 Epigramy	30
📖 Král Lávra	30
Božena Němcová	32
📖 Babička	32
📖 Divá Bára	34
📖 V zámku a podzámčí	36

ROMANTISMUS VE SVĚTOVÉ LITERATUŘE

Romantismus v Anglii

George Gordon Byron	40
📖 Childe Haroldova pouť	40
Walter Scott	41
📖 Ivanhoe	41
Jane Austenová	44
📖 Pýcha a předsudek	44

Romantismus ve Francii

Victor Hugo	45
📖 Chrám Matky Boží v Paříži	45
📖 Bídníci	48
Alexandre Dumas st.	51
📖 Tři mušketýři	51

Romantismus v Rusku

Alexandr Sergejevič Puškin	53
📖 Evžen Oněgin	53

Romantismus v USA

Edgar Allan Poe	56
📖 Havran	56
📖 Jáma a kyvadlo	59

REALISMUS A NATURALISMUS

Realismus v Anglii

Charles Dickens	62
📖 Kronika Pickwickova klubu	62

Realismus v Francii

Honoré de Balzac	64
📖 Otec Goriot	64
Gustave Flaubert	67
📖 Paní Bovaryová	67
Émile Zola	69
📖 Zabiják	69
Jules Verne	71
📖 Cesta kolem světa za osmdesát dní	71

Realismus v Rusku

Nikolaj Vasiljevič Gogol	73
📖 Revizor	73
📖 Mrtvé duše	77
Lev Nikolajevič Tolstoj	79
📖 Vojna a mír	79
📖 Anna Karenina	81
Fjodor Michajlovič Dostojevskij	84
📖 Zločin a trest	84
📖 Idiot	87
Anton Pavlovič Čechov	91
📖 Višňový sad	91

Realismus v severské literatuře

Henrik Ibsen	93
📖 Nora	93

ČESKÁ LITERATURA 2. POLOVINY 19. STOLETÍ

Generace májovců

Jan Neruda	96
📖 Hřbitovní kvítí	96
📖 Knihy veršů	97
📖 Písně kosmické	101
📖 Balady a romance	102
📖 Povídky malostranské	104
📖 Kam s ním?	108

Generace ruchovců

Svatopluk Čech	113
📖 Nový epochální výlet pana Broučka, tentokráte do XV. století	113

Generace lumírovců

Jaroslav Vrchlický	117
📖 Okna v bouři	117
📖 Zlomky epopeje	118
📖 Noc na Karlštejně	119
Josef Václav Sládek	122
📖 Básně	122
📖 Selské písně a české znělky	123
📖 Zvony a zvonky	123

Historická próza

Alois Jirásek	124
📖 Staré pověsti české	124
📖 F. L. Věk	127

České realistické drama 2. poloviny 19. století

Alois a Vilém Mrštíkové	132
📖 Maryša	132
Vilém Mrštík	136
📖 Pohádka máje	136

Použitá literatura	142
--------------------------	-----

ÚVOD

Důležitou součástí literatury je četba ať už celých knih, nebo jen ukázek.

V **Nové čítance II. k Literatuře v kostce pro SŠ** jsou vybrány texty z české a světové literatury 19. století, které jsou součástí katalogu požadavků k didaktickému testu státní maturitní zkoušky. Ukázky jsou doplněny o obsahy celých děl a návodné otázky, které se vyskytují u didaktického testu nebo v osnově ústní maturitní zkoušky z českého jazyka.

Čítanka je propojena s učebnicí **Nová literatura v kostce pro SŠ**. V ní naleznete na příslušné straně bližší informace k danému autorovi, jehož dílo je v čítance uvedeno.

Poznámky:

str.
111

bližší informace o autorovi v knize Nová literatura v kostce pro SŠ

 literární dílo daného autora

NÁRODNÍ OBROZENÍ

3. etapa národního obrození

Karel Hynek Mácha

str.
74

📖 Máj

Děj ▼

Vůdce loupežníků Vilém zabil svého soka v lásce, aniž by tušil, že to byl jeho vlastní otec, který ho v dětství vyhnal z domu. V noci před popravou vězeň Vilém přemýšlí o svém osudu, loučí se se životem a vzpomíná na svou milou Jarmilu. Svou vinu odmítá, vidí sám sebe jako oběť sobeckého, nemilujícího otce. Ve vězení mu odměřují poslední chvíle života kapky vody, symbolizující čas, který zbývá do popravy. Brzy ráno je nešťastný otcovrah odveden na popraviště. Uprostřed májové přírody se v slzách loučí s milovanou zemí. Tomuto příběhu předchází v 1. zpěvu scéna, v níž Jarmila za májového večera marně čeká na Viléma a dozvídá se o jeho osudu (jediný dialog Máje – plavec sděluje Jarmile, že její vinou byl Vilém odsouzen a bude popraven). V závěrečném zpěvu přichází na místo popravy poutník Hynek (představuje samotného Máchu), kterého zasáhne, když uvidí kostlivce v kole, a ztotožňuje se s Vilémem.

3. zpěv

Nad temné hory různý den
vyvstav májový budí dol,
nad lesy ještě kol a kol –
lehká co mlha – bloudí sen.
Modravé páry z lesů temných
v růžové nebe vstoupají,
i nad jezerem barev jemných
modré se mlhy houpají;
a v břehu jeho – v stínu hory –
i širým dolem – dál a dál –

za lesy – všude bílé dvory
se skvějí; až – co mocný král,
ohromný jako noci stín
v růžový strmě nebes klín –
nejzáz vrchů nejvyšší stál.

* * *

Ted' z mala města bran vojenský pluk vychází,
povolným krokem on zločince doprovází,
jenž v středu jeho jde jak jindy ozdoben.
Utichl množství hluk – leč znovu počne zas,
a mnohý v hluku tom vynikne silný hlas:
„To on, to on! Ty péra, kvítí,
klobouk, oko, jenž pod ním svítí!
Ten jeho plášť, to on, to on! To strašnýť lesů pán!“
Tak lidem ode všech voláno bylo strán;
a větší vzdy byl hluk – zbouřených jako vod –
čím blíže zločince zdlouhavý vedl chod.
Kolem něj zástup jde – co nebem černý mrak,
něho – co blesku svět – v slunci se leskne zbraň
Volně jde nešťastný – upřený v zemi zrak.
Z městečka zvonku hlas. Množství se modlí zaň.

Na břehu jezera malý pahorek stojí,
na něm se dlouhý kůl, na kůlu kolo zdvíhá.
Blíž strmí kolmí vrch, na vrchu vrchol dvojí,
na vyšším vrcholi bílá se kaple míhá.
U volném průvodu ku kapli přišel sbor;
všickni teď ustoupí – zločinec stojí sám.
Posledněť vyveden v přírody slavný chrám,
by ještě popatřil do lůna temných hor,
kde druhdy veselý dětinství trávil věk;
by ještě jedenkrát v růžový nebe klín
na horu vyveden, před bílé kaple stín,
nebe i světů všech pánovi svůj vzdal vděk.

Umlknul vešken hluk, nehnutý stojí lid,
 a srdce každého zajímá vážný cit.
 V soucitu s nešťastným v hlubokém smutku plál
 slzící lidu zrak obrácen v hory výš,
 kde nyní zločinec, v přírody patře říš,
 před Bohem pokořen v modlitbě tiché stál.

Vyšlého slunce rudá zář
 zločince bledou barví tvář,
 a slzy s oka stírá,
 jenž smutně v dálku zírá.
 Hluboko pod ním krásný dol,
 temné jej hory broubí kol,
 lesů věnec objímá.
 Jasně jezero dřímá
 u středu kvetoucího dolu.
 Nejbliž se modro k břehu vine
 dále zeleně zakvítá,
 vždy zeleněji prosvítá,
 až posléz bledé jasno splyne.
 Bílé dvory u velkém kolu
 sem tam jezera broubí břeh.
 V jezeru bílých ptáků sbor,
 a malých člunků rychlý běh,
 až kde jezero v temno hor
 v modré se dálce níží.
 Lod'ky i bílé v břehu dvory –
 věž – město – bílých ptáků rod –
 pahorky v kolo – temné hory –
 vše stopeno v lůno vod,
 jak v zrcadle se zhlíží.
 Tam v modré dálce skály lom
 květoucí břeh jezera tíží,
 na skále rozlehlý je strom –
 starý to dub – tam – onen čas,
 kde k lásce zval hrdliččin hlas,

nikdy se nepřiblíží. –
Nejblíže pahorek se zdvihá,
na něm se kůl a kolo míhá.
Po hoře – na níž stojí – háj
mladistvý hučí – smutný stesk –
nad širým dolem slunce lesk,
a ranní rosa – jitřní máj.

To vše zločinec ještě jednou zřel,
to vše, jež nyní opustiti měl,
a hluboký srdce mu žel uchvátí;
hluboce vzdechne – slza slzu stíhá –
ještě jednou – posledně – vše probíhá,
pak slzavý v nebe svůj zrak obrátí.
Po modrém blankytu bělavé páry hynou,
lehounký větřík s nimi hraje;
a vysoko – v daleké kraje
bílé obláčky dálným nebem plynou,
a smutný vězeň takto mluví k nim:
„Vy, jenž dalekosáhlým během svým
co ramenem tajemným zemi objímáte,
vy hvězdy rozplynulé, stíny modra nebe,
vy truchlenci, jenž rozsmutnivše sebe,
v tiché se slzy celí rozplýváte,
vás já jsem posly volil mezi všemi.
Kudy plynete u dlouhém dálném běhu,
i tam, kde svého naleznete břehu,
tam na své pouti pozdravujte zemi.
Ach zemi krásnou, zemi milovanou,
kolébku mou i hrob můj, matku mou,
vlast' jedinou i v dědictví mi danou,
šírou tu zemi, zemi jedinou! –
A až běh váš onu skálu uhlídá,
kde v břehu jezera – tam dívku uplakanou –“
Umlkl již, slza s slzou se střídá.
Teď s výše hory s věznem kráčí pluk

širokou stezkou v středu mlada borku,
 doleji – dole – již jsou na pahorku –
 a znovu ztichl šíra množství hluk.
 Přichystán již popravce s mečem stojí,
 jedenkrát ještě vězeň zdvihl zrak,
 pohlédl vůkolím – povzdechl – pak
 spustiv je zas – k blízké smrti se strojí.
 Obnažil vězeň krk, obnažil nádra bílé,
 poklekl k zemi, kat odstoupí, strašné chvíle –
 pak blyskne meč, kat rychlý stoupne krok,
 v kolo tne meč, zločinci blyskne v týle,
 upadla hlava – skok i – ještě jeden skok –
 i tělo ostatní ku zemi teď se skloní.
 Ach v zemi krásnou, zemi milovanou,
 v kolébku svou i hrob svůj, matku svou,
 v vlast' jedinou i v dědictví mu danou,
 v šírou tu zemi, zemi jedinou,
 v matku svou, v matku svou, krev syna teče po ní.

* * *

Nad dálkou temných hor poslední požár plál;
 v hluboké ticho to měsíce vzešla zář,
 stříbřící hlavy té ubledlou mrtvou tvář
 i tichý pahorek, jenž v břehu vody stál.
 Města jsou vzdálená co bílý v modru mrak,
 přes ně v kraj daleký nesl se mrtvý zrak,
 v kraj, kde co dítě on – Ó krásný – krásný věk!
 Daleko zanesl věk onen časů vztek,
 dalekoť jeho sen, umrlý jeho stín,
 obraz co bílých měst u vody stopen klín,
 takť jako zemřelých myšlenka poslední,
 tak jako jméno jich, pradávných bojů hluk,
 dávná severní zář, vyhaslé světlo s ní,
 zbortěné harfy tón, ztrhané strůny zvuk,
 zašlého věku děj, umřelé hvězdy svit,

zašlé bludice pouť, mrtvé milenky cit,
zapomenutý hrob, věčnosti skleslý byt
vyhasla ohně kouř, slitého zvonu hlas,
to ještě zemřelých krásný dětinský čas.

Je pozdní večer – druhý máj –
večerní máj – je lásky čas,
hrdliččin zve ku lásce hlas:
„Viléme! Viléme!! Viléme!!!“

Otázky ▼

- ☐ *Kdo je lyrickým subjektem a s kým se loučí?*
- ☐ *Jaký je osud hlavního hrdiny?*
- ☐ *Co se s lyrickým subjektem stane?*
- ☐ *Jak je popisována krajina?*
- ☐ *Vyhledejte metaforu, personifikaci, anaforu, apostrofu.*
- ☐ *Charakterizujte jazyk ukázky.*
- ☐ *Doložte z ukázky, že se jedná o dílo romantismu.*

Marinka

Děj ▼

Mácha v povídce ukazuje krásu májové přírody. Vypráví, jak potkal ve večerních hodinách zesláblého žebráka s tornou a houslemi. Protože u sebe nic neměl, rozmýšlel se, zda ho nemá obejít. Žebrák mu však podával malý zmuchlaný lísteček s adresou jeho dcery, která měla souchotiny a přála si, aby ji Mácha navštívil. Četla jeho básně a velice se jí líbily. Druhého dne potkal Mácha u dívčina domu její macechu. Žena ho zavedla do místnosti, kde Marinka hrála na klavír a překrásně zpívala. Mácha byl překvapen její krásou a zároveň ubohostí pokojíčku. Pro lítost musel odejít. Po několika dnech opět přichází k domku žebráka, a když uslyší žalostný zpěv Marinky, rozhodne se ji navštívit ještě před svým odjezdem na dalekou pouť. Loučení dvou mladých lidí bylo velmi smutné, protože věděli, že se již nikdy neuvidí. Po návratu z cest se Mácha dozvěděl, že Marinka zemřela a její otec se z žalu utopil.

Stál jsem v malém pokojíku. Na měkkém sedadle, hlavu v ruku opřenou, seděla ona. Ano, to byla ona! – to byla Marinka! – Kdo viděl Goethovu Mignonu od Schadowa malovanou? – Tak byla Marinka, rovně tak! – a jména Marinka i Mignon hrála na neurčitých pyskách mojich, kterým bych ji z jmen těchto měl pojmenovati. Já neviděl nic kolem sebe, než ji; – tak byla se mi zjevila ve snách mých, tak žila v duchu mém; tak jsem uvykl ji milovati v obraze Mignony.

Černé, prosté vlasy padaly v těžkých kadeřích kolem bledého, vyzáblého obličejce, který znak veliké krásy nesl, na bílý čistý šat, jenž nahoře až ke krku zapíat, dole až k malé lehounké nožce dosahoval, vysokou, štíhlou jevě postavu. Černý opasek svíral outlé tělo a černá sponka přepínala krásné, vysoké bílé čelo. Nic ale nedosáhlo krásy plamenných černých, hluboko pod čelem ležících očí; ten výraz smutku a touhy žádné péro nenaznačí.

Zaražený zůstanu u dveří státi; – ona lehko pozdvihla hlavu a smutným mě pozdravujícím usmáním, pravila: „Já vás již znám. Neviděla jsem vás sice nikdy, ale oko vaše v této chvíli všecko mi praví, cokoliv kdy ruka vaše psala.“ Dost možná, že tomu tak bylo; neb já v této chvíli nevěděl jsem, co oko mé činí, – já jsem neviděl ničeho a obyčejná smělost zcela mne opustila. Po chvíli k sobě přišedšímu pokynula mi k sezení, a já, vezma nízkou stoličku, posadím se; – ó, já bych byl před ní klekl!

Teď teprva ohlídnu se po sednici. Smutně to zde vyhlíželo, a dlouho jsem nemohl bídne vůkolí s postavou, pohledem a oblekem jejím srovnati. Roztlučené okno bylo papírem zalepeno, a nad rozlámaným stolkem rozestřel malý pavouček jemné síť své po zčernalé mokré stěně. V koutě stála třínohá židlička mimo stolice bez lenochu, u polozbořených kamen jediné prázdné sedadlo. Vzadu stálo zpukřelé, bídne lůžko rozestláno, a několik hliněných bílých talířů, zeleně a temně přibarvených, na malé poličce nade dveřmi bylo ostatní nářadí, naproti kterému velké, nákladné fortepiano, blíž okna postavené, mě u velikou pochybnost postavilo, zdaž dívku tuto za chudou považovali, čili dle obleku jejího posuzovali mám.

Mluvili jsme málo, ale pevně jeden na druhého hleděl; onen hudebník – proč se zpouzí péro mé to psáti? – onen – žebrák v Kanálské zahradě byl jí otcem, otcem dobrotivým. – Někdy bohatý, sklesl bezvinně v tak velkou chudobu; – a jsa vdovcem i domnívaje se, že by žádný jeho nemocné Marince tak věrně neposloužil, oženil se podruhé; než macecha její, s kterou jsem při vchodu mluvil, jen samých nátlasků jí činila, a nešťastná Marinka neměla pro potěchu svou nic, než z někdejšího bohatství pozůstalé fortepiano a, jak mně pravila, spisy mé.

Po chvíli jsem seděl při ní na malé stoličce, a ona mi rozhrnovala lehkým prstem vlasy s čela. My jsme se znali dávno, my jsme rozuměli jeden druhému i beze slova promluvení. Ona mi vyřkla svou dávnou touhu mě seznati, leč jen vědomí, že zejtra již dalekou cestu chci nastoupiti a blížící se do honu konec života jejího donutil ji, ač mě a povahu mou dobře zna-

la, ku kroku směššímu. Ona věděla, určitě věděla čas, v kterém nevyhnutelně pojíti musí; čas ten nebyl daleko, a přece mi vyjevila, jak náramně miluje život tento, jak trudno ji v tak mladém věku tak krásnou opustiti zem.

Já nebyl v stavu ani slzy umořiti, a proto tím hůře svírala bolest prsa má. Stranou skloniv hlavu na sepjaté ruce, zůstal jsem velmi smutný ležeti; – ona vstávši, blížila se zdoluhavým, mdlým krokem k fortepianu, jehožto libý zvuk až posud nevychází z mysli mé. – Hrála! – ó, jak smutně! jak smutně! – Hra její zdála se mi býti úvodem k některé písni; zvedná hlavu, ohlídnu se po ní. Obraz nezapomenutý! Až posud vidím bílý její šat, černou sepiatý páskou; až posud mi v očích tkví outlá nožka její, řídící silnější neb jemnější zvuk stroje; až posud a vždy zřím bledý, smutný, krásný obličej tento, tyto černé kadeře, padající kolem velebného čela, přepiatého černou sponkou, a o tom smutném výrazu černého oka i v hrobě někdy sníti se mi bude. Outlé prsty sotva se dotýkaly jí spřízněného stroje, a struny, jak by jí rozuměly, mluvily tak smutně – tak smutně – co oko její. Ona zpívala. Mou píseň. – Tato postava, libozvuk fortepiana, krásný hlas, a píseň, kterou jsem, sám nejhloběji cítě, psal – kdo to pochopí, zná bouři citů mých, jaká tenkrát hrozila rozbíti prsa má.

Otázky ▼

- ☐ Podle čeho lze poznat, že se jedná o romantické dílo?
- ☐ Popište prostředí, ve kterém Marinka žila.
- ☐ Co se lze dozvědět o Marince?
- ☐ Kdo je vypravěčem příběhu?
- ☐ Charakterizujte typy promluv a jazykovou stránku textu (najděte knižní výrazy a pokuste se je nahradit synonymy).
- ☐ Najděte příklady slovosledné inverze.
- ☐ Pojmenujte slovesný tvar: byla zjevila, srovnati, vstávši, vezma.
- ☐ Vyhledejte obraz, na který vypravěč odkazuje.

 Kytice**Svatební košile**

Děj ▼

Báseň pojednává o dívce, které milý odešel do světa a už se nevrátil. Ona je velmi nešťastná, protože měla dokonce připravené svatební košile. Vtom někdo zatuká na okno. Hlas jejího mládence ji prosí, aby s ním odešla a vzala s sebou i svatební košile. Dívka tak učiní a netuší, že ji provází umrlec. Dojde s ním až na hřbitov, kde ji nakonec zachrání ze spárů mrtvého milence kokrhání kohouta za svítání. Cáry svatebních košil visí na všech náhrobcích.

Již jedenáctá odbila,
a lampa ještě svítila,
a lampa ještě hořela,
co nad klekadlem visela.

Na stěně nízké světničky
byl obraz boží rodičky,
rodičky boží s děťátkem,
tak jako růže s poupátkem.

A před tou mocnou světicí
viděti pannu klečící:
klečela, líce skloněné,
ruce na prsa složené;
slzy jí z očí padaly,
čelem se nádra zdvihaly.

* * *

Maria, panno přemocná,
ach budiž ty mi pomocna:

vrať mi milého z ciziny,
květ blaha mého jediný;
milého z ciziny mi vrať –
aneb život můj náhle zkrat':
u něho život jarý květ –
bez něho však mě mrzí svět.
Maria, matko milosti,
bud' pomocnicí v žalosti!"

Pohnul se obraz na stěně –
i vzkřikla panna zděšeně;
lampa, co temně hořela,
prskla a zhasla docela.
Možná, žeť větru tažení,
možná i – zlé že znamení!

A slyš, na zaspí kroků zvuk
a na okénko: ťuk, ťuk, ťuk!
„Spíš, má panenko, nebo bdíš?
Hoj, má panenko, tu jsem již!
Hoj, má panenko, co děláš?